

Inledning

På sitt stilsamma och sökande sätt har han förmedlat en passion för arkitektur till arton årskurser arkitektstudenter på KTH. Ritningarna med blyerts 2H, som är huvudsaken i den här boken, är gjorda med en stor glädje i det som till helt nyligen var arkitektens traditionella hantverk. Med sina ganska få genomförda byggnader ingår han i en tradition i det sena 1900-talets svenska arkitektur som är i högsta grad värd att hålla levande. Därför denna bok om arkitekten Gunnar Mattsson.

Ledighet och precision.

Sin egen arkitektur beskriver Mattsson gärna med begreppen ledighet och precision. Det kan vara en utgångspunkt för att försöka ringa in hans plats i den samtida arkitekturen.

Det ”minutiösa” och att låta ting ta tid fick Mattsson lära sig hos Sven Ivar Lind. Lewerentz har varit viktigare än Asp-lund och det är precisionen eller ”skärpan” som är skillnaden. Studiebesöket på Östra kyrkogården i Malmö lämnade honom med en gripethet, framför allt över byggnaderna i landskapet. På egen hand åkte han ut till bygget av Markuskyrkan och såg där en gång en skymt av Lewerentz. Hos Lind kom den mytiske Lewerentz på besök ibland och de två stängde dörren om sig för medarbetarna som gärna velat höra.

Samtidigt säger Mattsson att han haft ett krav på sig själv, en personlig hållning, att ”inte vara alltför konstig” och inte så subtil att det utestänger många. Bröderna Erik och Tore Ahlséns arbeten, från Årsta centrum och framåt, är beundrade förebilder med sin rättframma arkitektur. Medborgarhuset i Örebro har den packade planen, pelarstommens enkla rytm och mellanväggarnas och fasadens drillar. Om Medborgarhuset säger rationalisten Nils Ahrbom eftertänksamt i Len-nart Holms intervjubok *Rita hus* just att det har ”en ledighet, samtidigt som det är suveränt gjort, strukturellt och tekniskt”.

Jan Gezelius beskrev i ett opublicerat försvar för valet av Hidemark och Månsson som arkitekter för Vasamuseet vad han kallade en ”frihetlig tradition”, en ”bygg-glad ådra” i svensk arkitektur dit han räknade arkitekter som bröderna

Ahlsén, Klas Anshelm, Erik Asmussen, Ralph Erskine, Gunnar Mattsson, Ove Hidemark, Göran Månsson och i bakgrunden Sven Ivar Lind. Claes Caldenby har i boken *Att bygga ett land* utvidgat denna tradition till ett sociogram över mästare-lärjungeförhållanden genom fyra generationer arkitekter. Mattsson ingår där dels som anställd hos Lind, tillsammans med Hidemark som han kom att uppfatta som sin ”storebror”, och dels för sitt samarbete med Gezelius själv som också får räknas till traditionen. I sociogrammet ingår även Carl Nyrén där Mattsson arbetade ett år.

Detta är en krets av arkitekter Mattsson på alla sätt känner sig tillhöra, även om han är mer avvaktande inför begreppet ”frihetlig”, en av ”Gezelius one-liners”. Liksom både Gezelius och Nyrén talar han dock gärna om Almqvists formuleringar ”den svenska fattigdomens betydelse” och ”poesi i sak till skillnad från poesi i blott ord”. Vad det svenska 1700-talet åstadkom, mot alla odds, är värt all beundran. De stora vita ”Tegnér-ladorna”, det tidiga 1800-talets kyrkor, är en källa till inspiration liksom Leksands kyrka med sin 1700-talsinteriör. Släktens rötter i Dalarnas bondekultur var visserligen bara korta sommarbesök men han har ”aktivt ägnat sig åt att odla sina minnen”.

Men Mattsson arbetade också, under sin gesällvandring på 1960-talets rekordår, några år på det strukturalistiskt präglade stora kontoret A4. Det var John Sjöström som värvade honom dit från Sven Ivar Lind med argumentet att nu var det dags att pröva något annat. Sjöströms tankar, som också finns formulerade i ELLT:s manifest ”Arbetsprinciper” från 1967, om att vi behöver en arkitektur som ”gemene arkitekt” kan hantera delar Mattsson. Och Linds traditionalism har sina begränsningar, menar han.

Tydlighet och mångtydighet samsas i Mattssons arkitektur. Robert Venturis *Complexity and Contradiction in Architecture* är en av favoritböckerna och Dalarnas spelmän, dessa ”mästare i complexity”, är en musik han ständigt återvänder till. På postmodernismens vis kan han hävda både ledighet och precision, rötter i en lokal kultur och modern allmängiltighet.

1983, samtidigt som Mattsson arbetade med Leksands kulturhus, publicerade Kenneth Frampton sin text ”Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance”. Frampton är där kritisk mot den moderna civilisationens ”instrumentella förnuft” och dess nivellerande verkan. Och han betonar ”platsformens” förankring i topografi och kultur och vikten av det tektoniska och taktila. Frampton har aldrig visat något intresse för den samtida svenska tradition som vi här talar om. Ändå finns det påfallande många likheter mellan den frihetliga traditionen och den kritiska regionalismen. Begreppet kritisk regionalism ifrågasattes på 1980-talet som alltför konservativt men 2016 återvände Frampton till det och hävdade vikten av en ”motståndets arkitektur” i en tid av globalisering, kunskapsförakt och brådska.

Venturis inledning till sin bok har både-och-rubriken ”A Gentle Manifesto”, ett stilla manifest. Gunnar Mattsson är alls inte någon manifestens man, men hans arkitektur är ett stilla motstånd.

Läsanvisning och tack.

Ritningarna är huvudsaken i denna bok. Dels därför att de varit så viktiga för Gunnar Mattsson själv, dels också för att de är ett uttryck för en handens kunskap som så länge varit central i arkitektarbetet. Ritningarna återges ofta i sin helhet för att visa hur själva kompositionen av situationsplan, planer, sektioner och fasader är så nära besläktad med arkitekturen. ”Stuvar och passas gör man i ritandet, det är min största fröjd”, säger Mattsson. Ett mindre antal fotografier kompletterar och ger den materiella dimensionen.

Två essäer av Claes Caldenby och Johan Celsing inleder. De ger en bild av den värld av referenser som ligger bakom den brett kulturellt orienterade Mattssons arkitektur och av planerna som centrala i hans arkitektur, med långt djupare referenser i arkitekturhistorien än till den regionala traditionen. Deta Liljenfeldts långa intervju ger en kronologisk framställning av hans verksamhet som arkitekt. Några korta texter, av Mattsson själv och av Caldenby, kompletterar bilden.

Deta Liljenfeldts intervju var en utgångspunkt. Initiativet att göra en bok togs inom Celsingstiftelsens nämnd av Johan Celsing och Claes Caldenby, som båda haft Mattsson som assistent på KTH. Celsingstiftelsen, Whites forskningsstiftelse ARQ, Kungliga Akademien för de fria konsterna; Ivar och Anders Tengboms fond och Estrid Ericsons stiftelse har bidragit ekonomiskt till boken. Johan Örn har tillsammans med Gunnar Mattsson gått igenom ritningssamlingen, identifierat viktiga verk och gjort bildurval. Digitaliseringen av ritningarna och fotografierna i ArkDes har gjorts av Matti Östling. Anders Ljungman har från ett tidigt skede varit med och givit boken dess form. Gunnar Mattsson har följt arbetet med boken mycket nära, med all sin omsorg om detaljerna.

CLAES CALDENBY, JOHAN ÖRN